

ТЕМА 2

ОДГОВОРНОСТ

За средно образование

Учество, преземање одговорност

Слободата носи одговорност

“Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem.”

[Што и да правиш, прави го мудро и мисли на последиците.]

Латинска поговорка од непознат автор

2.1 Ќе ризикуваш да изгубиш пријател – или да прекршиш правило?

Секаде се соочуваме со дилеми

2.2 и 2.3 Што би правел/а?

Носиме одговорност за нашите одлуки

2.3 Кои вредности мора да ги имаме сите?

Преземање одговорност во заедница базирана на човекови права

ТЕМА 2

Одговорност

Учествување, преземање одговорност

Вовед за наставници

Преземање одговорност – перспектива која влијае на сè

Ние постојано донесуваме одлуки, големи и мали. Што ќе ручаме денес? Дали да одам со автомобилот, или автобус? За која партија ќе гласам? Што сакам да работам по завшувањето на образование?

Со секоја одлука што ја носиме, ние одбираме одредени опции а одбиваме други. Без разлика дали сме свесни или не, нашите одлуки влијаат на другите. Што и да одлучиме може да се стави во прашање, бидејќи има алтернативи кои сме можеле да ги одбереме.

Преземањето одговорност значи да се размислат овие алтернативи и последиците од нашите одлуки. Во овој контекст, преземањето одговорност е перспектива која влијае на сè што правиме во животот – во нашата лична сфера, односите и врските со нашето семејство, пријатели, колеги и заедницата како целина.

Преземањето одговорност – човеково право и предизвик

Кога донесуваме одлуки го користиме човековото право на слобода. Слободата носи одговорност, но ние можеме и мораме сами да одлучиме кои принципи и начела да ги следиме. Слободата значи дека сме сами во таа одлука, и затоа преземањето одговорност може да биде многу тешко. До одреден степен, има вештини кои можат да се научат и учениците ќе го прават токму тоа во оваа тема.

Учениците ќе комуницираат едни со други за нешта за кои во пракса мораме самите да одлучиме – да пробаме да ги сфатиме дилемите со различна комплексност, избирањето и одредувањето на приоритети.

Конструктивистички концепт за одговорноста

Преземањето одговорност најдобро се учи и разбира во конкретни ситуации кои бараат донесување на одлука. Во овој поглед, дилемите се посебно интересни бидејќи тие бараат внимателно размислување за последиците на една одлука.

Во едно отворено, секуларно и плуралистичко општество ние не можеме да сфатиме здраво за готово дека постојат правила на кои секој веднаш ќе се согласи – но за стабилноста на заедницата ваквите правила се многу битни. Ние затоа мораме да комуницираме и да преговараеме за основните принципи кои ги делиме со преземањето одговорност.

Преземањето одговорност е предизвик и постојан процес на учење: во овој поглед оваа тема усвојува конструктивистички концепт за одговорноста.

Замки во учењето за одговорност – и како да се избегнат

Постојат две замки во учењето за одговорност – апстрактно морализирање и индоктринација

Морализирањето значи зборување за тоа „да се биде добар граѓанин“ без обраќање на конкретен проблем. Учениците ја добиваат пораката дека преземањето одговорност е прашање на „дали сакаш или не?“ Тие не сфаќаат колку тешка може да е оваа задача и колку е битно да се искажуваат причините за донесување одлука.

Замката на индоктринацијата се однесува на наставниците кои се обидуваат да воведат одредена група на вредности. Тие немаат овластување за тоа и кои вредности и да ги одбрале, тие можат да се доведат во прашање и деконструираат.

За да се избегнат овие замки оваа тема е базирана на клучна задача која на учениците им ја дава можноста сами да носат одлуки. Наставникот е нивен тренер и олеснувач.

Учениците дискутираат за тоа како да решаваат дилеми. Случаите кои се обработуваат се однесуваат на секојдневното искуство на учениците, што на учениците им ја дава улогата на експерти.

Подготовка за темата

Препорачуваме наставникот да ја извршува истата задача како учениците (види материјали за ученици 2.1-2.4 и материјали за наставници 2.1 – 2.3). На овој начин наставникот ќе стане свесен за можностите за учење и тешкотиите на неговите ученици. Самиот резултат – одлуката како да се реши дилема – не е „точный“ одговор, бидејќи постојат субјективни избори за кои учениците може, а не мора да се согласат.

Развивање на компетенции: упатувања до другите теми во оваа книга

Што покажува оваа табела

Насловот на овој прирачник, *Учество во демократијата* се концентрира на компетенциите на активниот граѓанин во демократијата. Матрицата го покажува потенцијалот за дополнување помеѓу темите во овој прирачник. Матрицата покажува кои компетенции се развиваат во втората тема (засенчениот ред во табелата). Колоната која е со задебелена рамка ги покажува компетенциите за донесување политички одлуки и делување – таа е задебелена поради блиските врски со учеството во демократија. Редовите подолу ги означуваат врските со други теми во овој прирачник: кои компетенции што ги поддржуваат учениците во втората тема се развиваат во овие теми?

Како може да се користи оваа матрица

Наставниците може да ја користат оваа матрица како алатка за правење план за часовите по ОДГ/ОЧП на различни начини.

- Оваа матрица им помага на наставниците кои имаат само неколку часа да ги посветат на ОДГ/ОЧП: Наставникот може да ја одбере само оваа тема и да ги изостави другите, бидејќи тој/таа знае дека некои од клучните компетенции до одреден степен се развиваат во оваа тема – на пример, анализа, рефлексивна употреба на медиумите и одговорност
- Матрицата ги потсетува наставниците на потенцијалот за дополнување кој помага за учениците постојано да се обучуваат, во битни области и различни контексти кои се поврзани на многу начини. Во овјо случај наставникот бира и комбинира повеќе теми.

Теми	Димензии на развојот на компетенции			Ставови и вредности
	Политичка анализа и расудување	Методи и вештини	Учество во демократија Донесување политички одлуки и делување	
2 Одговорност	Разбирање на проблеми со дилеми Анализирање последици од одлука Одредување приоритети и осмислување	Внимателно разгледување и размислување Споделување на причини и критериуми за една одлука	Донесување одлуки со нецелосна информација Свесност на ризикот од неуспех	Менување на перспективите Признавање на интересите и правата на други Заедница базирана на човекови права
1 Идентитет	Разбирање на ефектот од нашите избори врз другите			Менување на перспективите
4 Конфликт	Дилема за одржливоста	Преговарачки стратегии	Решавање на конфликти	
6 Влада и политика	Политика – процес на решавање проблеми и конфликти			
7 Еднаквост	Ценење на културолошката димензија на демократијата		Рамнотежа на правата на мнозинството и малцинството	Заемно признавање

ТЕМА 2: Учество, преземање одговорност

Слободата носи одговорност

Тема на лекција	Стручно оспособување/цели на учење	Задачи на ученикот	Материјали и извори	Метод
Лекција 1 Ќе ризикуваш да изгубиш пријател – или да прекршиш правило?	Компетенции за донесување политички одлуки и делување: избирање и давање причини. Ние сме одговорни за изборите кои ги правиме во секојдневниот живот. Концепти за дилема и одговорност.	Учениците размислуваат за изборите кои ги прават во секојдневни ситуации со дилема и ги споделуваат нивните причини.	Материјал за наставници 2.1 и 2.2 Материјал за ученици 2.1 и 2.2.	Пленарна дискусија, предавање, работа во групи.
Лекција 2 и 3 Што би правел/а?	Компетенции за одлучување и делување: справување со дилеми. Правиме различни избори кога решаваме дилеми. Со тоа го практикуваме нашето човеково право на слобода.	Учениците дискутираат за зададени случаи со дилеми и се осврнуваат на нивните лични искуства.	Материјал за ученици 2.1-2.4 Материјал за наставници 2.2. Табли, маркери.	Работа во групи.
Лекција 2 и 3 Што би правел/а?	Преземањето одговорност подразбира решавање дилеми, собирање информации, мислење на последиците, одредување приоритети, донесување одлуки.	Учениците дискутираат за зададени случаи со дилеми и се осврнуваат на нивните лични искуства.	Материјал за ученици 2.1-2.4 Табли, маркери.	Работа во групи.
Лекција 4 Кои вредности мора да ги имаме сите?	Пресудување: размислување за критериумите и вредностите. Демократското општество зависи од заедничка група на вредности. Човековите права се група на вредности со кои сите се согласуваме.	Учениците одбираат случаи со дилеми, известуваат за нивните одлуки, споредуваат и дискутираат за нивните приоритети.	Материјал за наставници 2.2 Табли (подготвени од претходната лекција), маркери. Материјал за ученици 2.5; алтернатива е УДЧП, Член 1 на табла или проектор.	Дискусија за заедничко планирање. Презентации. Дискусија.

Лекција 1

Ќе ризикуваш да изгубиш пријател – или да прекршиш правило?

Секаде се соочуваме со дилеми

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на времето.

Стручно оспособување	Компетентност во донесување политички одлуки и делување: избирање и осмислување
Крајна цел на учењето	Ние сме одговорни за изборите кои ги правиме во секојдневниот живот. Концепти за дилема и одговорност.
Задачи на учениците	Учениците размислуваат за изборите кои ги прават во секојдневни ситуации со дилема и ги споделуваат причините.
Материјали и извори	Материјал за наставници 2.1 и 2.2. Материјал за ученици 2.1 и 2.2 .
Метод	Пленарна дискусија, предавање, работа во групи.
Временски буџет	1. Учениците се справуваат со секојдневна дилема – 10 мин.
	2. Учениците се запознаени со алатката за анализа на дилеми – 20 мин.
	3. Учениците ги споделуваат одлуките во училишниот тест за дилеми – 10 мин.

Информационо поле

Оваа лекција ги запознава учениците со важноста и потребата за преземање одговорност. Тие во една пробна ситуација ќе ја применат алатката за размислување на одлуките при преземање одговорност, и ќе се запознаат со клучниот концепт на дилемата.

Сите ученици се активно вклучени преку овој индуктивен пристап. За неколку минути сите ученици во класот размислуваат на тоа како да решат дилема која им е позната од искуството во училиштето.

На првиот час се работи клучната тема – соочување со дилеми, избирање, размислување на приоритетите поврзани со изборите. Наместо да се додаваат уште тематика, следните часови се посветени на решавање на дилеми. Како и сите теми во овој прирачник, и оваа тема го следи дидактичкиот принцип на темелно работење на одбрана тематика – „Прави помалку, ама прави го добро“. Причината за бирањето помалку и испуштањето доста е непотребното искуство. Најдобрите резултати се добиваат од интензитетот или трудот на учење, а не од опширното обработување на тематика.

Опис на лекцијата

Фаза 1: Учениците размислуваат за нивните избори во секојдневни ситуации

Материјали за наставници 2.1

Наставникот го најавува почетокот на новата тема и како вовед го изнесува следниот случај.

Замислете ја следната ситуација. Во вашиот клас се прави писмен тест по историја. Вие сте еден/на од најдобрите ученици по историја во класот и дури и вие мислите дека тестот е доста тежок.

Вашиот/та другар/ка е зад вас и со шепотење ви вели да му/ѝ го покажете тестот. Знаете дека препишувањето е забрането и можете двајцата да бидете казнети.

Што би правеле? Ќе ризикувате да изгубите другар/ка или да прекршите правило?

Наставникот ја запишува дилемата – темата на овој час – на таблата.

Тој таа/ објаснува дека одговорот мора да биде со да или не – нема алтернатива или компромисно решение, ниту пак учениците смеат да комуницираат а потоа да кренат рака. Учениците гласаат а наставникот ги забележува резултатите на таблата.

Потоа следи дискусија. Учениците ги образложуваат причините, и по некоја минута наставникот ги сумира точките на таблата. Можеме да очекуваме аргументи како што се следните:

Би ризикувал да изгубиш другар/ка – или да прекршиш правило?	
Да (глас x)	Не (глас y)
Добрите другари секогаш си помагаат.	Препишувањето не е фер за тие кои се држат до правилата.
И мене ќе ми треба помош од другар некој ден.	Ако препишуваме ризикувам самиот да сум казнет. Другарите не треба да го очекуваат тоа еден од друг.
Треба да си поаѓаме. Светот ќе биде ладно и непријателско место ако не се грижиме еден за друг.	Ризикот зависи од другарот/ката. Можам да разговарам со добар другар, и тој/таа ќе ја почитува мојата одлука.
...	...

Фаза 2: Учениците се запознаваат со алатката за анализа на дилеми

Материјали за ученици 2.1 и 2.2

Наставникот ги дели материјалите на учениците и ги запознава со концептот за дилемата (материјал 2.1) со кратко предавање. Аргументите кои учениците ги користат прикажуваат конфликт на лојалностите: или ќе бидам лојален на другарите кога ќе ми побараат помош, или ќе ги следам правилата бидејќи тие овозможуваат еднаква шанса за сите на тестот. Причините кои учениците ги дале – или се очекува да ги дадат се однесуваат на вредности: моето разбирање на пријателството, лојалноста, волјата за помош на другите, постапувањето фер, почитта кон правилата и законите.

Сега се соочувам со ситуација во која ќе прекршам некои од овие вредности – или ќе изгубам другар/ка и ќе страда мојата репутација, или ќе ризикувам да бидам казнет и да имам грижа на совест бидејќи прекршив правило кое го поддржувам. Ваквата ситуација, каде што може да бирав што да погрешам, наместо да правиш сè правилно – се вика дилема. Овој пример е типичен за многу дилеми:

- Ниеден компромис не евозможен. Мораш да си одредиш приоритети.
- Временскиот притисок те приморува да реагираш веднаш и затоа не можеш внимателно да размислиш за одлуката.
- Одлуката не можеш подоцна да ја смениш, така што резултатот е неповратен.
- Преземаш одговорност – ти и другите морате да се справите со последиците.

Во нашите секојдневни животи, како и во донесувањето политички одлуки, многу често се соочуваме со дилеми. Справувањето со нив е тешко бидејќи проблемите се често комплицирани, и мораме да делуваме под временски притисок.

Сепак, решавањето дилеми и размислувањето за нашата одговорност е вештина која до одреден степен се учи, а процесот се одвива бавно. Посветуваме неколку часа на размислувањето на дилеми кои во вистински ситуации мораат да се решат веднаш.

Материјалот за ученици 2.2 нуди алатка која помага во решавањето дилеми. Учениците ја имаат задачата да ја применат оваа алатка на проблемот со училишниот тест. Со дискутирање од околу 5 до 10 мин., учениците треба да изберат меѓу едно до три прашања кои тие ги сметаат за релевантни и корисни, и внимателно да ги разгледаат. Тие треба да донесат одлука и да ги споделат причините во пленарната сесија која следи. Работата е во групи од тројца или четворица.

Фаза 3: Учениците ги споделуваат одлуките за дилемата со тестот

Во заклучната пленарна сесија говорниците на групите ги претставуваат нивните одлуки и приоритетите кои ги следеле. Наставникот претседава со сесијата и обрнува посебно внимание на изборот на прашања и критериумите на учениците.

Како заклучок за овој час, наставникот дава коментар укажувајќи им на учениците на нивните заеднички или поинакви приоритети. Со мислењето на приоритетите кои ги довеле до одлука учениците преземаат одговорност.

Лекција 2 и 3

Што би правел/а?

Ние преземаме одговорност за нашите одлуки

<p>Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.</p> <p>Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.</p> <p>Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.</p> <p>Задачата на учениците, заедно со методот го формираат главниот елемент на процесот на учење.</p> <p>Списокот на материјали е во корист на подготовката за час.</p> <p>Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.</p>	
Стручно оспособување	Компетентност во одлучување и делување: справување со дилеми
Крајна цел на учењето	Правиме различни избори кога се справуваме со дилеми. Со тоа ние го практикуваме човековото право на слобода. Преземањето одговорност вклучува справување со дилеми: собирање информации, размислување на последиците, одредување приоритети, одлучување.
Задачи на учениците	Учениците дискутираат за зададени случаи со дилема и се осврнуваат на нивните лични искуства.
Материјали и извори	Материјал за наставници 2.2. Материјал за ученици 2.1 -2.4. Табли, маркери.
Метод	Работа во групи
Временски буџет	<ol style="list-style-type: none">1. Наставникот ја претставува клучната задача на оваа тема. – 10 мин.2. Клучна задача: учениците дискутираат за дилемите – 70 мин.

Информационо поле

Преземањето одговорност во секуларните демократски општества има конструктивистичка димензија: ние мораме да дознаеме како да преземеме одговорност во дадена ситуација. Преземањето одговорност во дилеми и под притисок е тешко, но е нешто што може да се развие.

Клучната задача на оваа тема е со таа цел. Учениците дискутираат за проблемите и изборите на приоритети во ситуации со дилема. Преземањето одговорност е конкретна работа и затоа учениците се справуваат со четири дилематски проблеми кои се различни по содржина (види материјал за ученици 2.3): преземање одговорност за нешто што некој друг требало да се погрижи, конфликт на лојалноста кон наставник и другар/ка, конфликта на лојалноста кон пријател и обврската да се почитува законот, одлучување дали да се поддржи проект без да се биде целосно информиран.

Учениците ги подготвуваат презентациите по нивен избор, во кои се концентрираат на нивните причини (види мат. за ученици 2.4). Како поддршка за овие презентации наставникот ја подготвува таблата според печатениот материјал, со адаптиран изглед (види материјал за наставници 2.2) Опширните задачи од проектен тип на наставникот му ја даваат можноста да ги процени развивањата на компетенции на учениците (види фаза 3 подолу).

Опис на лекцијата

1. Наставникот ја претставува клучната задача на темата

Целта на оваа вежба е да се анализираат начините на решавање дилеми и критериумите кои се користат. Во вистинскиот живот често мораме да правиме одлуки во секунди и можеби ќе жалиме подоцна во животот ако тие се неповратни. Во политиката, процесите на донесување одлука често се дилеми – со спротиставени цели.

Во оваа клучна задача, учениците можат да го учат комплексниот процес на одлучување со забавено темпо и да размислуваат за одговорноста која ја земаат кога ја решаваат дилемата на еден начин или друг.

Тие треба да ги запишат одлуките и причините на материјалот за ученици 2.4. Ако не можат да се согласат за една одлука во рамките на групата, треба да се запишат и претстават двата погледи.

Учениците прават групи од четири до шест ученици. Назначуваат раководител на групата, презентер и пишувач кој му помага на презентерот. Тие ги дискутираат четирите дилеми од материјалот за ученици 2.3 со бирање прашања и критериуми од помошните алатки (мат. за ученици 2.2). Групите можат да имаат понатамошни дискусии за дилеми од лично искуство или политиката.

2. Клучна задача: учениците дискутираат за дилемите

Учениците работат во групи. Тие се одговорни за нивната работа, вклучувајќи одлуки за паузи, домашни задачи, истражување за материјали итн..

3. Активности на наставникот

Наставникот ги надгледува учениците. Додека учениците работат наставникот може да го процени нивното ниво на развој на компетентноста – соработка/тимска работа, организација на времето, разбирањето на дилеми, ниво на размислување, анализа и политичко расудување.

Тој/таа не им помага на учениците освен ако не побараат: во тие случаи наставникот не треба да даде решение, туку да им помогне да најдат адекватен пристап.

Подготовка за лекција 4

- Наставникот подготвува шест табели за презентација (види материјал за наставници 2.2). Секоја табела е на посебен лист. Наставникот ги впишува насловите на случаите со дилема и алтернативните решенија.
- Наставникот ги надгледува учениците и ги прашува како се справуваат со задачата. Ако на учениците им е тешко или сметаат дека задачата е над нивниот капацитет, наставникот треба да зборува за овие проблеми во фазата за размислување. (лекција 4, фаза 3)

Лекција 4

Кои вредности мора да ги имаме сите?

Преземање одговорност во заедница базирана на човекови права

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Расудување: размислување за критериумите и вредностите.
Крајна цел на учењето	Демократската заедница зависи од заедничките вредности. Човековите права ни даваат вредности со кои сите можеме да се согласиме.
Задачи на учениците	Учениците бираат случаи со дилеми, известуваат за нивните одлуки, споредуваат и дискутираат за приоритетите.
Материјали и извори	Материјал за наставници 2.2. Хартиени табли (подготвени од предходниот час), маркери Материјал за ученици 2.5; алтернатива е Член 1 од Универзалната декларација за човекови права на таблата или проектор.
Метод	Дискусија со заедничко планирање, презентации, дискусија
Временски буџет	1. Одлучување со заедничко планирање – 10 мин. 2. Презентации и дискусија – 15 мин. 3. Размислување за темата 15 мин.

Информационо поле

Клучната задача им овозможува на учениците да создадат многу материјал и веројатно е дека тоа ќе биде многу повеќе одколку што може да се дискутира на еден час. Затоа мора да се направи избор. Учениците треба да учествуваат во оваа одлука, бидејќи проблемот и одговорноста се нивни исто колку и на наставникот. Брзото одлучување заштедува време за другите делови од лекцијата.

Како и да е, ако учениците не сметаат дека некои делови од нивната работа треба да се дел од дискусијата, тогаш нивните забелешки имаат приоритет. За да се избегне разочарување меѓу учениците, важно е да разберат дека повеќе ќе научат од темелна дискусија за помалку избрани делови одколку да чујат кратки искази за сè што дискутирале. Класот мора да ги реши дилемите како што се: времето, јавното внимание и ограничените извори – не само во организацијата на часот, туку и во вистинскиот живот. Цензурирањето и создавањето на агенда се голема потреба, како и практикување на моќта (види ја 9-тата тема за поопширен опфат на ова прашање)

Ова е одлична можност за учење на организација на часот – учење во духот на демократијата и човековите права. Што поскоро учениците одберат на што да се концентрираат тоа подобро, но никој не смее да се чувствува занемарен. Учениците мораат да направат баланс помеѓу ефикасноста и фер правилата на учествување. На крајот ќе одлучи мнозинството (види ја тема 8 за проблемот при надгласувањето на малцинствата)

Во крајната фаза на размислување, предложуваме да се концентрира на два клучни проблема кои секогаш ги има при преземањето одговорност во отворените општества: дилемите на комплексност и стабилност (види материјали за наставници 2.3, модули за предавање бр. 2 и 3).

Дилемата на комплексност се однесува на дознавањето дека преземањето одговорност е тешка задача и овие тешкотии се зголемуваат колку што нашите социјални системи стануваат покомплексни. Ако учениците го нагласат ова искуство, наставникот треба да ја одбере оваа тема. На учениците можеби ќе им треба охрабрување да го прифатат ризикот за неуспех, но секако не треба да избегнуваат да донесат одлуки.

Дилемата на стабилност се однесува на фактот што кога одлучуваме, препуштени сме самите на себе и не треба да сфатиме здраво за готово дека сите се придржуваме до истите вредности. До кој степен е потребен ваквиот договор, и како тоа да се постигне? Човековите права нудат вредности кои се врзани со принципот за почит кон човечкото достоинство, а тоа е прифатено во сите големи религии. Затоа оваа лекција е важна лекција од образованието за човекови права (ОЧП).

Опис на лекцијата

Подготовка

Наставникот ги поставил табелите за презентација во училницата пред часот.

Фаза 1: Одлучување за заедничко планирање

Наставникот претседава со првата фаза од овој час. Тој/таа се приближува до секоја од четирите табли со случаите со дилема и се осврнува на двете алтернативни опции. Учениците гласаат за една од опциите со кревање на рака, а наставникот ги запишува резултатите на таблата.

Групите кои размислувале за нивното лично искуство даваат извештај за проблемот и ја презентираат одлуката на учениците. Тие ги поставуваат нивните додатни табли.

Наставникот истакнува дека учениците ќе немаат доволно време да дискутираат подетално за сите одлуки и затоа треба да бираат со кревање на рака. Ако учениците се согласуваат, не треба понатамошни дискусии.

Ако учениците имаат тешкотии во избирањето на проблеми, наставникот треба да предложи еден или два. Критериумите за изборот на проблеми може да се:

- дискусија за проблем кој учениците го сметаат за посебно интересен
- едногласна одлука – дали учениците имаат исти вредности и приоритети?
- контроверзна одлука – дали учениците се согласуваат за одредени вредности и приоритети?
- претпочитање на лични искуства од учениците

Критериумите кои ќе важат зависат од избирањата кои се забележани на таблите.

Фаза 2: Презентации и дискусија

Презентерите стануваат и ги објаснуваат причините за одлуката на групата. Вториот член од групата помага за презентацијат со запишување на белешки на таблата.

Упатувани од наставникот, учениците ги споредуваат нивните критериуми и дискутираат за нивните избори. Наставникот претседава со дискусијата.

Резултатот од дискусијата не може да се предвиди. Учениците можеби ќе се согласат за принципите на преземање одговорност во дадена ситуација, а можеби и нема. Долната третина од хартиената табла може да се искористи така што таму ќе се запише резултатот од дискусијата.

Фаза 3: Размислување

Наставникот одбира еден од следните проблеми врз основа на зборувањето и забелешките кон учениците за време на клучната задача. Заедничкото одлучување не би било пригодно, бидејќи наставникот ќе треба да ги објаснува опциите со долго предавање.

Прва опција: дилемата на комплексност

Учениците размислуваат за тешкотиите при преземањето одговорност

Пленарната сесија почнува со фаза на повратна информација. Што помина добро, што беше тешко?

Можеме да очекуваме учениците да забележат дека преземањето одговорност е тешко и долготрајно. Целта да се разберат последиците од тоа што го правиме – мисли на резултатот, (*respice finem*), често е невозможна.

Одговорот на наставникот кон оваа забелешка е совршено оправдан – но кои се алтернативите? Да се престане да се одлучува и презема одговорност? Да се инсистира на целосно информирање уште на почетокот? Секако дека животот ќе продолжи и ќе мораме да го прифатиме ризикот на правење грешки со нашите одлуки. Но свесноста за ризикот на нашиот неуспех и предизвикот на модерното општество (види материјал за наставници 2.3, модул за предавање бр. 2) прават значителна разлика. Затоа образованието и обуката од типот на претставените во оваа тема е многу битно.

Опција 2: Дилемата на стабилност

Учениците размислуваат за нивните искуства во однос на човековите права

Наставникот се осврнува на вредностите и приоритети за кои учениците се согласиле или не се согласиле во предходната дискусија, а тоа го поттикнува следното прашање?

⇒ Кои вредности ни се заеднички?

Ова е темата на овој час; наставникот ја запишува на таблата како наслов; може и да се закачи парче А3 хартија на сид.

Учениците ја прегледуваат нивната дискусија која беше забележана на хартиените табли.

Ова размислување води до понатамошни прашања:

⇒ За кои вредности не се согласуваме? Дали тие заемно се исклучуваат?

⇒ За кои вредности треба да се согласиме?

Наставникот објаснува зошто ова прашање е толку битно: Зависиме едни од други во преземањето одговорност во истата насока. Кои може да се насочувањата?

Учениците ќе знаат или сфаќаат дека нема религија или етичка филозофија која сите ја прифаќаме и никој нема да прифати вредности кои му се наметнуваат. Единствениот извор на вредности и правила за кои можеби ќе се согласиме се човековите права.

Наставникот упатува на Универзалната декларација за човекови права, Член 1

„Сите човечки суштества се родени слободни и еднакви по достоинство и права. Тие имаат разум и совест и треба меѓусебно да се однесуваат во духот на братството.“

Универзална декларација за човекови права (10 декември 1948) Член 1;

Целосниот текст е во материјалот за ученици 2.5.

Учениците го наоѓаат овој член во материјалот за ученици 2.5, или наставникот го презентира на час.

Само овој член може да не однесе многу далеку:

- Ние сме родени со човекови права; тие се неотуѓиви, никој не може да ни ги одземе.
- Ние сме слободни.
- Ние сме еднакви.

Наставникот демонстрира како треба да се чита ваков член – полека, збор по збор. Учениците продолжуваат:

- Ние имаме човечко достоинство: треба да се однесуваме меѓусебно со почит.
- Ние имаме сигурни права.
- Ние сме „дарувани со разум“: Можеме да мислиме самите за себе.
- Ние сме „дарувани со совест“: Можеме да сме одговорни.
- „Треба да се однесуваме меѓусебно во духот на братството“: треба да сме одговорни едни за други, што значи грижа за оние кои зависат од помошта од другите.

Наставникот истакнува дека човековите права немаат само вертикална димензија – односот меѓу авторитетот на државата и индивидуалниот граѓанин – туку имаат и хоризонтална димензија – односот меѓу индивидуалците како членови на заедницата. Ние имаме многу слобода и плурализам во општество базирано на човекови права, општество кое ни ја дава рамката на вредности за која можеме сите да се согласиме.

Можности за поопширно учење

Двете опции во фазата за размислување вреди да се дискутираат. Во додатокот од оваа тема може да се дискутира вториот клучен проблем.

Перспективата на одговорност може да се поврзе со секоја тема на овој прирачник. Видете го делот со упатувањата на почетокот на ова поглавје.

Материјали за наставници 2.1

Како да се користи алатката за анализа на дилеми

(материјал за ученици 2.2): пример за демонстрација

Упатствата се учениците треба да одберат неколку прашања и да размислуваат за нив внимателно. Затоа овој пример за демонстрација обработува некои одбрани прашања, но читателот слободно може да одбере поинаку или да ги одговори прашањата поинаку. Во оваа демонстрација методот е поважен од насоката на размислување. Ова е една причина зошто не се предложува ниедна одлука.

Случај број 4: Кои банани да ги купам? (материјал за ученици 2.3)

1. Соберете информација

Кој сè е вклучен?

Што сака/ат? (Нивните потреби, цели или интереси?)

Кој е вклучен?	Цели, интереси
Јас како потрошувач	Купување евтина храна. Купување квалитетна храна.
Супермаркет	Привлекување потрошувачи. Правење заработка.
Фер трговија	Поддржување на малите производители на банани.
Производители на банани	Заработувачка за поддршка на семејството. Продавање добри производи. Зголемување на производството.

Што е проблемот/дилемата?

Купување на поевтини банани	Купување на поскапи банани
Купувањето на поевтините банани ќе ми заштеди пари за други цели.	Купувањето на поскапи банани им помага на малите производители на банани.
Непомагањето на луѓе на кои им треба помош и до одреден степен зависат од моите одлуки, ми создава грижа на совест.	Купувањето скапа храна има граница.

Каква врска има овој случај со мене?

Јас сум директно вклучен во глобалниот пазар. Мојата одлука за тоа што да купам директно влијае на животот на другите.

Што не знаеме – што не разбираме?

Јас сум директно вклучен во глобалниот пазар. Мојата одлука за тоа што да купам директно влијае на животот на другите. Ние не се знаеме меѓусебно, но знаеме малку едни за други и сме поврзани со тоа што го правиме.

Не знам колку итно фармерите зависат од мојата помош. Можеби другите потрошувачи веќе купиле повеќе килограми од истите банани, но може да е и спротивното.

Колку е голем трудот за да се најде информацијата која недостасува?

Во секојдневни услови морам да се одлучам веднаш. Ми треба нешто за јадење и морам да одлучам без да имам целосна претстава; ова е правилото, не исклучокот.

2. Мисли на **последниците**.

Кои се алтернативните избори?

Каков ефект ќе има секој од изборите, и за кого...?

Алтернативни избори	Алтернатива 1 Купи ги евтините банани	Алтернатива 2 Купи ги скапите банани
Јас како потрошувач	Без разлика колку голем или мал ми е буџетот, нема да ја забележам разликата. Ако е потребно, можам да компензирам со штедење на еден хамбургер или чоколада. Ситуацијата може да е поинаква ако имам долг и морам да штедам секаде.	
Производител на банани	Нема поддршка.	Скромна поддршка, со значителен ефект (информација од Фер-трговијата)
Супермаркет	Немаме точни бројки, но можеме да претпоставиме дека супермаркетот заработува се додека купуваме банани – биле тоа евтини или од Фер-трговијата.	
Фер-трговија	Неуспех за Фер-трговијата.	Успех за Фер-трговијата.

3. Одреди си ги **приоритетите**

До кој степен ги разбираам последниците од мојата одлука?

Јас немам целосна претстава и не можам да се потрудам да ја дознаам – освен ако тоа не стане еден од моите главни приоритети. Затоа морам да решам дали ќе се потпрам на информацијата која ми ја даваат другите, во овој случај Фер-трговијата. Тие ми велат дека дури и најмалата донација значи многу за производителите на банани од земјите во развој.

Кои религиозни или морални принципи се битни за мене?

Ова прашање очигледно е од големо значење. Можеме да го одговориме како што сметаме дека е правилно.

Дали мојата одлука е неотповиклива („точка од која нема враќање“, или можам подоцна да ја исправам?

Ваквата одлука може да се прави многупати. Можам да направам еден избор денес, а спротивниот утре. Можам да размислувам за одлуката, но не можам да преправам одлука од минатото.

4. Донеси **одлука**.

Дали морам да се определам за една цел и да ја прекршам другата?

Да. Обично купуваш евтини или скапи банани, но не и двете. Компромисот – купување по малку од двете – воопшто не е убедлив.

Со оглед на околностите, што ми вели интуицијата? Со која одлука најмногу се идентификувам?

Во секојдневните услови, нашата интуиција е веројатно нашата најважна водилка и често е поверодостојна од долго размислување. Правиме така како што чувствуваме дека е најдобро. Оттаму, преземањето одговорност значи разбирање и понекогаш ревидирање што ни вели нашата интуиција.

Материјали за наставници 2.2

Распоред на хартиените табли за споредба на решенијата за дилемите (лекција 4)

Треба по една хартиена табла за секоја од случаите со дилема. За предлози како да се фразираат алтернативните опции, видете го материјалот за ученици 2.4.

Случај со дилема:

(Додадете наслов од материјалот за ученици 2.3).

Алтернативи	Причини
<i>(Впишете ја првата опција тука)</i>	
Број на група	
<i>(Впишете ја втората опција тука)</i>	
Број на група	
<i>(оставете празно за додатни записи)</i>	
Број на група	

Материјали за наставници 2.3

Слобода и одговорност – три модули за предавање

Ова е комплет на модули за предавање, кои се бираат во зависност од потребите за учење на учениците - во рамките на темата со четири лекции/предавања или опционалното продолжение на темата. Модулите се занимаваат со условите на преземање одговорност во нашите модерни општества:

Модул број 1: Учење за тоа како преземањето одговорност е невозможно без преземање ризици.

Модул број 2: Како да успееме да преземеме одговорност во модерни и сè покомплексни општества кои го бараат нашиот максимум?

Модул број 3: Стабилноста на демократските општества има културолошка димензија – заедничките вредности не можат да ни бидат наметнати - за нив мора да се согласиме.

1. Дилемата на ризик-одговорност

Слободното правење избори е човеково право, но оваа слобода носи одговорност. Мораме секогаш да сме свесни за последиците од нашите одлуки и делувања за нас и за другите, денес и во иднината, тука или каде било во светот. (Види го моделот на одржливост во материјалот за ученици 4.2).

Од друга страна, учиме како да преземаме одговорност само во услови на слобода, што значи и слобода да се грешат. На пример, младите луѓе сакаат да излегуваат навечер и во викенди, како што знаат и учениците. Нивните родители очекуваат тие да се вратат дома во одредено време, и младата личност има одговорност да го исполни ветувањето. Без слободата на движење и ризикување никој не може да научи како да презема одговорност.

2. Дилемата на комплексност-демократија

Во оваа тема учениците размислуваат за тоа како да преземаат одговорност во секојдневието. Често мораме да решаваме дилема за неколку секунди. Клучната задача (лекции 2 и 3) им овозможува на учениците да ги анализираат димензиите на одговорноста во забавено темпо, и со тоа тие ја тренираат нивната интуиција. Преземањето одговорност бара способност да се прегледаат комплексни ситуации за неколку секунди, а потоа интуитивно да се направи одлука која ќе трпи критичко размислување. Во нашето секојдневно искуство, тоа е „нормално“ и сите сме свесни на ризикот од правење грешки кога се соочуваме со тешки проблеми и временски притисок. Тренингот и искуството помагаат да се подобри интуицијата, но проблемот останува.

Комплексноста има различни квалитети на социјално или глобално ниво. На пример, често треба да одлучиме како да патуваме од А до Б, на пример од дома до училиште. Возењето со автомобил е најзгодната опција, а возењето со автобус или велосипед е подолго, да не ги споменуваме пак застоите, врнежите итн. Кој избор ќе го направиме? Нашиот критериум треба да се последиците од возењето за климатските промени. Но дали само мојот автомобил ќе направи разлика, посебно ако мал дел од луѓето одат со автобус и велосипед? Овој проблем е прекомплексен за една личност (види тема 4). Истото важи кога треба да

учествуваме во политички дебати за ваков проблем – дали правиме доволно, или вистинските работи за да се избегнат климатските промени?

Ова зголемување на комплексноста е типично во модерните општества. Тие се поврзани преку глобалните пазари и зависат меѓусебно преку начинот на кој се справуваат со глобалните проблеми како климатските промени. Справувањето со комплексност прави преземањето на одговорност да е потешко. Ова на еден начин е цената која ја плаќаме за зголемување на стандардот во модерните општества, заради постигнувањата во науката, технологијата и образованието.

Интуицијата повеќе не помага во преземањето одговорност за комплексни проблеми како што е климатската промена. Ни требаат совети од експерти. Во демократиите, граѓаните и политичарите кои мораат да се потпрат на експертите за да го разберат светот се во опасност да западнат во еден вид на модерна, пост-демократска олигархија, владеење на експерти кои граѓаните не можат да ги контролираат. Ова е дилемата на комплексност-демократија.

Демократијата се издига и паѓа со ветувањето дека секој заинтересиран граѓанин може да учествува во одлучувањето. За да се прави тоа одговорно потребни се образовани граѓани. Образованието е единствената шанса која ја имаме за да ја решиме дилемата на комплексност. Ширењето на образованието не само што стана движечка сила во зголемувањето на комплексноста на модерните општества, туку е и клучот за надминување на дилемата комплексност-демократија.

3. Дилемата на слобода-стабилност: слободата, плурализмот и нашата потреба да имаме одредени заеднички вредности

Член 18

Секој има право на слобода на мислење, совест и религија; ова право вклучува слобода да се смени религијата и верувањето и слобода, дали сам или во заедница со други и јавно или приватно, да ја манифестира религијата или верувањето преку поучување, практикување, обожување и церемонија.

Член 19

Секој има право на слобода на мислење и изразување; тоа право вклучува слобода на имање мислење без вмешување и барање, примање и давање информации и идеи преку кои било медиуми без разлика на границите.

Универзална декларација на човекови права (10-ти декември 1948); целиот текст е во материјалот за ученици 2.5

Индивидуите кои ги практикуваат овие права создаваат плурализам во многу форми (види тема 3). Еден ефект е тој дека луѓето припаѓаат на различни религиозни и вредносни системи – дури и повеќе ако се присутни имигрантски заедници. Модерните општества се секуларни и плуралистички – нивните членови развиваат индивидуални погледи и идентитети. (види тема 1). Одговорноста има конструктивистичка димензија.

Од друга страна, секое општество се потпира на вредности за кои сите членови се согласуваат. Демократијата подеднакво зависи од силна држава и поддржувачка политичка култура.

Ова е дилемата на слобода-стабилност: демократската и секуларна држава зависи од културолошки услови кои нејзините институции и авторитети не можат да ги создадат или наметнат. Колективно прифатените и ценети вредности, правила и цели не можат да се земат здраво за готово. Наместо тоа, граѓаните имаат одговорност да ги преговараат и дефинираат нивните вредности, правила и цели. Образованието, поточно ОДГ/ОЧП има клучна улога во решавањето на овој предизвик. Човековите права се можеби единствените правила и принципи кои можат да бидат универзално прифатени. (види ја 4-та лекција од оваа тема, која се концентрира на Член 1 од УДЧП). Човековите права го истакнуваат принципот на заемно признавање – златното правило – но не промовираат никакви религиозни верувања или етички и морални филозофии. Од оваа перспектива човековите права не само што се изворот на проблемот, туку и клучот за решението.